

פתרון הבחינה

היסטוריה

קיץ תשפ"א, 2021, שאלון: 22261

תכנית חדשה 70%

מוגש ע"י צוות מורים להיסטוריה בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

חלק א' –

טוטליטריות, נאציזם, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה והשואה – עם ספר

פתוח.

פרק ראשון – פרק חובה

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-3

שאלה 1- האידיאולוגיה הנאצית, הגטאות

סעיף א'

דימוי היהודי על פי האידיאולוגיה הנאצית בא לידי ביטוי בקטע המקור בשתי דוגמאות:

1. יהודים מפיצים מגפות - "...מגפות מתפשטות והריח באוויר מגעיל..." - היהודי נחשב למפיץ מחלות, לחיידק החודר אל הגוף הבריא והורס אותו מבפנים. הציטוט מכוון לאמונה זו.
 2. יהודים הם תת-גזע ואינם אנושיים - "...אני חושבת שהרגשות שלהם שונים לגמרי משלנו..." - היהודי הוא תת-אנוש ע"פ תורת הגזע, הוא אינו חבר בחברה האנושית ולכן עולמו הנפשי והרגשי אחרים משל כל בני האדם ובוודאי מהגזע העליון - הארי. הרגש שלו עוסק ברצון להרוס, להשתלט, להיטמע בחברה על מנת להזיק לה, הוא נתון לתאוות לכסף ולעוצמה ואינו מסוגל ליצור ולעבוד אלא רק לרמות ולנצל.
- ניתן להציג גם את היותו אויב מושבע של הארי.

שתי דרכי פעולה שבאמצעותן פעלו הנאצים כדי להטמיע את דימוי היהודי מאז עלו לשלטון –

- תעמולה - הנאצים "גייסו" לטובתם את התקשורת, האמנות והתרבות. הם פנו אל הצד החזותי (הוויזואלי), כיוון שהוא מובן לכל שכבות האוכלוסייה.

באמצעות כרזות, סרטים וצילומים הם ניסו להחדיר לאוכלוסייה את נחיתותו של העם היהודי. הם הדגישו את תכונותיו השליליות והציגו את דמות היהודי כסיוט של כל גרמני. היהודים הוצגו כמי שאשמים בכל בעיות החברה והמדינה הגרמנית.

גבלס ומשרד התעמולה, הנחו כיצד להפיץ את האנטישמיות בקרב העם:

- 1) בעיתונות – פרסום מאמרים אנטישמיים (לדוגמה בעיתון האנטישמי "דר שטרימר").
 - 2) הפצת סרטים אנטישמיים.
 - 3) פרסום ספרים וקריקטורות אנטישמיות.
 - 4) תליית שלטים "יהודים אינם רצויים": בכניסה לערים, עיירות, מוסדות, מסעדות ומקומות ציבוריים אחרים.
- יום החרם הכלכלי - בהוראת המפלגה הנאצית, הוטל חרם כלכלי נגד היהודים. החרם כלל:
 - א) חרם על חנויות וסחורות של יהודים, כמו גם על רופאים ועו"ד יהודיים.
 - ב) סימון חנויות יהודיות על ידי שימוש בכרוזים.
 - ג) הכאת בעלי חנויות יהודיים והטחת עלבונות, ותיעוד הקונים בחנויות היהודיות.
 - ד) נזק לסחורות ומתקנים יהודיים.
- משמרות של נאצים הוצבו בפתחי חנויות שהיו בבעלות יהודית וקראו לציבור להימנע מקנייה אצל יהודים. חלונות ראוה שבבעלות יהודית נמרחו בסיסמאות. החרם תוכנן להמשך זמן ארוך אך לבסוף נכשל ונמשך יום אחד בלבד.
- החרם היה המבצע האנטי-יהודי המאורגן והכלל-ארצי הראשון בגרמניה הנאצית.
- יום החרם נועד לדחוק את היהודים מהכלכלה הגרמנית, ובנוסף לבדוק את התגובה של הגרמנים ושל מדינות העולם.
- ניתן להציג דרכים נוספות.

סעיף ב'

תנאי החיים בגטאות

דוגמא מקטע המקור – "מגפות מתפשטות והריח באוויר מגעיל, מפני שהכל נשפך אל הביוב. אין גם מים... הם בטח מתרחצים פחות מהרגיל..." המצב התברואתי בגטו היה קשה: הביוב זרם ברחובות, היה מחסור במים חמים לרחצה, מחסור בסבון ומחסור בתרופות. כל אלו הובילו לפריצת מחלות ומגפות מדבקות (כמו טיפוס ושחפת). בנוסף הקור העז בחורף והמחסור בדלק או בעצים לחימום הגביר את קצב התמותה בגטאות. מידי חודש מתו אלפי יהודים - מרעב, ממחלות או מקור. אחת הבעיות המוסריות של הרופאים בגטו, הייתה במי לטפל קודם: את מי להציל ואת מי "להשאיר" למות.

שתי דוגמאות מהנלמד –

- 1) **רעב**: השלטון הגרמני לא איפשר אספקה ראויה של מזון לגטאות. הקצבת המזון הגרמנית הייתה כ-10% ממה שזקוק אדם בכדי לשרוד. איכות המזון אשר סופק לגטו הייתה ירודה. מחיר המוצרים עלה באופן מתמיד ומשפחות עניות לא יכלו להרשות לעצמן לרכוש מזון, מה שהוביל למקרי קבצנות רבים. עם התארכות משך השהייה בגטו אזל מעט הכסף שרוב תושבי הגטו החזיקו ברשותם. מוות ברעב הפך לתופעה יומיומית.

2) **צפיפות:** היהודים אולצו להצטופף בשטח קטן והצפיפות בגטאות הייתה גדולה מאד – ברובם חיו בחדר אחד 7-10 נפשות ומספר משפחות חלקו דירה אחת, ללא כל אינטימיות. הצפיפות והיעדר שירותי בריאות ותברואה הולמים, הובילו להתפרצותן של מחלות ומגפות, ולמקרי מוות רבים.

אחת הדרכים שבאמצעותן התמודדו היהודים עם תנאי החיים בגטאות הייתה תנועות הנוער.

מקור מספר הלימוד "טוטליטריות ושואה", גוטמן, הוצאת שזר, עמוד 185 תמונה "טקס זיכרון של..." בתמונה תיעוד של טקס שנערך בתנועת חזית הנוער הציוני לזכר הרצל וביאליק, בלודז' 1943 – טקס בגטו, המעיד על כך שחברי תנועות הנוער המשיכו להתכנס ולפעול. תנועות הנוער היהודיות המשיכו את פועלן שקדם למלחמה, אל תוך המלחמה ואל תוך הגטאות. במסגרת התנועות הם יכלו לחלום ולשאוף לחיים אחרים. הם שרו שירי ארץ ישראל, קיימו טקסים ודיונים פוליטיים, פרסמו עיתונים והכינו עצמם לתקופה שאחרי המלחמה - לעלייה לארץ ישראל. אחת מהמטרות שלהם הייתה הישרדות רוחנית: בהתחלה האמינו שהמלחמה תחלוף במהרה, לכן התמקדו במאמצים לשמירת הקיום הפיזי של הצעירים ושמירת צלם אנוש. עם התמשכות המלחמה חזרו לעסוק ברעיונות פילוסופיים וערכים, למרות המצב הקשה. הקן של התנועה הפך למקלט היחיד שבו היה אפשר לשוחח בחופשיות ולהשתחרר מהפחדים והחרדות של הגטו. ההישרדות הרוחנית כללה פרסום של עיתוני מחתרת, שמירה על מסגרות חינוך מחתרתיים וספריות חשאיות.

שאלה 2- דרכי תגובה על "הפתרון הסופי" – היהודים והאוכלוסייה המקומית

סעיף א'

מטרות מארגני המרד בגטאות (שלוש מאלה):

- 1) **נקמה** בגרמנים על רצח המוני היהודים.
- 2) **מוות בכבוד** – אין למות ללא התנגדות. חברי תנועות הנוער ידעו את גורלם מראש ולא נלחמו על מנת לשרוד אלא רק על מנת לבחור את הדרך בה ימותו, דרך של כבוד עצמי המעוררת באחרים יראת כבוד כלפיהם. מדברי סימק דרנגר (ממנהיגי המרד בקרקוב) "התוצאה של מאבק חמוש עלולה להיות לא רק חיים של חירות, אלא גם מוות של חירות... אפשר לקבל את פני המוות בכבוד ובשלווה, אם יש בו תכלית".
- 3) **"למען שלוש שורות בהיסטוריה"** – לתפיסתם של תנועות הנוער, לחימת הנוער היהודי תיזכר לשנים כמי שנלחמו עד מותם. למען יזכרו הדורות הבאים שהיהודים נלחמו ועיצבו במו ידיהם ופעולתם את ההיסטוריה שתסופר עליהם. ותהייה זו היסטוריה של גבורה ולא של תבוסתנות.
- 4) **יצירת דמות "יהודי חדש"** – לפי תפיסת תנועות הנוער הציוניות, הפאסיביות מאפיינת את יהדות הגולה בעוד מאבק אקטיבי יוצר את דמות היהודי החדש. היהודי החדש הוא לוחם המסוגל להגן על עצמו ועל ערכיו, בניגוד ליהודי הגלותי הנכנע לשלטון ועושה מה שנכפה עליו. שאיפתם הייתה לממש ערכים אלה בא"י, כחלוצים המשתתפים בהגשמת חזון המדינה היהודית עצמאית. אך מאחר ולא יצליחו להגיע לארץ, חשו כי עליהם לשמש דוגמה ומופת ציוניים, במציאות שנוצרה סביבם באירופה. מדברי דולק ליבסקינד "כיון שלא זכינו להשתתף בפועל בעבודת הבניין (של א"י), נבצע לפחות כאן את תפקידנו ההיסטורי". הדוגמה והמופת ישפיעו גם על המחותרות האחרות – יהודיות ומקומיות, לפעול ולהתנגד באופן אלים לנאצים ולכיבוש.

מטרה אחת הבאה לידי ביטוי בשני קטעי המקור –

מוות בכבוד – מקור 1 "לניצחון ייחשב בעיניהם המוות בזמן שידם אווזת בנשק..." מקור 2 "...מוטב להילחם מלחמת הייאוש, אף בלי סיכויים לנצח... הם נלחמו ומתו מות גיבורים".

מטרה אחת הבאה לידי ביטוי רק באחד מהקטעים –

באה לידי ביטוי רק במקור 1 - בריחה והצלה "לניצחון ייחשב בעיניהם, אם יוכלו חלק מן הכלואים בגטו להימלט..." או נקמה "לניצחון נחשב בעיניהם, אם נחלש במשהו כוחו של האויב"
באה לידי ביטוי רק במקור 2 – "שלוש שורות בהיסטוריה" "יהדות פולין עמדה במבחן... אך כוחותיו המוסריים... יעמדו לו גם להבא"

הסיבה להבדל זה בין המקורות נעוצה בזהות העיתון בו המידע מפורסם.

מקור 1 הוא מקור פולני, עיתון המחתרת הפולנית. בו יש פרשנות של המחתרת הפולנית לפעולה ההירואית של היהודים. קשה לפולנים לתפוס מצב בו בוחרים רק במוות ושפעולת הלחימה אין לה מטרה לשרוד ולהינצל. מושגים אלה מוכרים רק ליהודים הנמצאים במציאות ותחת שלטון החותר להשמידם.
המקור השני הוא מקור ציוני הנכתב באותם ימים בארץ. מוות בכבוד היה חלק מתפיסת ה"יהודי החדש", הגאה, המשיב מלחמה ונאבק בזהות הפאסיבית היהודית אותה רכש בגולה. המטרה בלטה מאוד לציונים בארץ ושירתה את המסר המשותף של התנועות הציוניות – בארץ ובאירופה. המורדים בגטאות לא חשבו שיש להם סיכוי לנצח, או להציל את עצמם אות אחרים. פער הכוחות היה עצום וכוחם היה שולי מול העוצמה הנאצית. מטרותיהם עסקו בעיקר בהם עצמם ובצורך שלהם לעשות מעשה, גם אם ההשפעה שלו על הנאצים קטנה.

סיבה נוספת להבדל בין המקורות – עיתוי הפרסום.

מקור 1 מתפרסם במהלך המרד עצמו. עדיין לא ידוע סופו ולכן האפשרויות של הצלה ופגיעה קשה בגרמנים עדיין קיימות. מקור 2 נכתב בארץ כחצי שנה לאחר המרד. תוצאותיו כבר ידועות לכותב.

סעיף ב'

במדינות הכבושות נמצא שלושה דפוסי יחס של האוכלוסייה המקומית כלפי היהודים – שיתוף פעולה עם הנאצים, הסכמה שבשתיקה עם פעולות הנאצים, או הצלת יהודים.

א. שיתוף פעולה עם הנאצים

שיתוף הפעולה עם הנאצים בא לידי ביטוי בהסגרה והלשנה על יהודים, השתתפות בביזה ובגזל, פגיעה גופנית ואף השתתפות אקטיבית ברצח היהודים.

המניעים של משתפי הפעולה היו בדרך כלל: מסורת אנטישמיות קודמת, הסכמה עם האידיאולוגיה הנאצית, זיהוי היהודים עם המשטר הקומוניסטי השנוא, פחד גדול מהנאצים והמחשבה שעל ידי שיתוף פעולה יוכלו לשרוד את המלחמה בצורה טובה יותר. כמו כן, כסף וטובות הנאה היו מניע נוסף לקחת חלק בפעילות של הנאצים.

ב. הסכמה שבשתיקה - "הרוב הדומם" (ה"עומדים מן הצד")

היו אלו שלא עשו דבר לסייע ליהודים למרות שידעו מה מתרחש בגטאות, מחנות העבודה ומחנות ההשמדה. לעיתים היו אלו אנשים שחיו ממש מחוץ לגדרות ויכלו לראות ולהריח את עשן המשרפות המיתמר, ועם זאת לא נקפו אצבע.

המניעים של השותקים היה בדרך כלל: אנטישמיות שהביאה לאדישות כלפי גורל היהודים, ואולי אף הקלה בכך שהאויב היהודי "מטופל". סיבה נוספת היא הפחד מהנאצים - היה ברור שעל מנת לשרוד את המלחמה עליך ועל משפחתך להתנהג בהתאם לאידיאולוגיה הנאצית וכי סיוע ליהודים יגרור ענישה קשה ואף עונש מוות. בנוסף, האוכלוסייה הכבושה סבלה ממצוקה קשה בזמן המלחמה-הכובש הנאצי התאכזר גם אליהם, היה רעב, מחלות, מקרי מוות וכו'. רבים היו עסוקים בדאגה לקיומם האישי, ולא טרחו לעסוק בצרות היהודים.

ג. הצלת יהודים

למרות הסיכון העצום, היו מעטים אשר סייעו ליהודים. דפוסי עזרה והצלה :

1) **הברחת מזון** – סיוע למצוקת הרעב הקיצונית אתה התמודדות היהודים, הן בגטאות והן במקומות בהם הסתתרו. הסיוע התבטא בהברחת מזון לתוך הגטו ליחידים או בשיתוף פעולה עם הארגונים השונים, הבאת מזון למסתתרים.

2) **מתן מסתור** במנזרים, בתים פרטיים (כמו סיפור משפחתה של אנה פרנק), אסמים, מרתפים וכו'. הסתרה חייבה סיוע מתמשך למסתתר – היגינה, מזון, תקשורת עם העולם החיצוני, כך שההסתרה הפכה את הפעולה למורכבת ומסוכנת במיוחד.

3) **אספקת מסמכים מזויפים** – מסמכים אריים המאפשרים זהות בדויה ובכך אפשרות לנוע בחופשי ממקום למקום, לעבוד ולהשתלב בחיי המקומיים; מסמכים דיפלומטיים כמו ויזות, דרכונים ואשרות שהייה שסופקו ע"י דיפלומטיים של המדינות השונות, בדרך כלל באמצעות השגרירויות ושלוחותיהן במדינות הכבושות.

מניעים של העוזרים ליהודים היו בעיקר הומאניות (אהבת האדם), אנושיות וטוב לב. חלקם ראו בכך שליחות דתית. חלקם הכירו את היהודים לפני או תוך כדי המלחמה וסייעו מתוך ההכרות/חברות, וחלקם ראו בכך התנגדות לכיבוש הנאצי.

לא כל העוזרים ליהודים עשו זאת מהמניעים המוזכרים לעיל. היו גם שסייעו תמורת טובות הנאה ותוך ניצול היהודים.

במעשי העזרה וההצלה, סיכנו המצילים את עצמם ואת משפחותיהם, שכן הנאצים, במיוחד במזרח אירופה, קבעו שכל מסייע ליהודי יומת. משמעותה האנושית של פעולת המסייעים היא יוצאת דופן, כיוון שמדובר בבחירה לסייע לחלש ממך בתקופה שבה האכזריות הגיעה לממדיה הקיצוניים ביותר, אתה נמצא במצוקת מלחמה ומסכן בכך את חיך שלך ושל משפחתך.

מקורות מספר הלימוד "טוטליטריות ושואה", גוטמן, הוצאת שזר –

עמ' 292 תמונה "השפלת יהודים ברחובות..." התמונה מציגה פעולת השפלה של יהודים המבוצעת ע"י אנשי המפלגה הנאצית ההונגרים, במרס 1944. התמונה משקפת את דפוס הפעולה של שיתוף פעולה עם הנאצים, מאחר ואת פעולת ההשפלה עושים המקומיים.

עמ' 339 תמונה "הכומר אנדרה טורקמה..." התמונה מציגה כומר מקומי פרוטסטנטי צרפתי, אנדרה טורקמה, וכמה ילדים שמצאו מסתור בכפר שלו, כפר שהפך למקום מקלט בסיוע רוב התושבים ועברו בו כ-2500 יהודים שחיפשו מחסה. המקור מדגים את דפוס הצלת היהודים.

שאלה 3- מהלכי המלחמה וגורל היהודים

סעיף א'

אחד הגורמים לפלישת גרמניה לברית המועצות (יוני 1941) הבא לידי ביטוי בקטע הוא האמונה הגרמנית כי הכנעת רוסיה תוביל לכניעה של בריטניה "אם רוסיה תימחץ, תעורער תקוותה האחרונה של בריטניה..." הגרמנים ניהלו מול הבריטים מלחמה קשה - החל מיולי 1940, כהכנה לפלישה גרמנית לבריטניה הפציף חיל האוויר הגרמני יעדים אזרחיים ומרכזי תעשייה. ההפצצות גרמו לנזקים כבדים בנפש ורכוש. בריטניה השיבה בהפצצות דומות על ערי גרמניה וגרמה נזקים דומים. הבריטים לא נכנעו לאיום הגרמני ועמדו בו בגבורה הן צבאית והן אזרחית. הסברה הגרמנית הייתה שנפילת ברה"מ תדכא את האיתנות הבריטית ותפגע קשה במורל וביכולות לעמוד מול האיום הגרמני.

גורם נוסף לפלישה הבא לידי ביטוי במקור מספר הלימוד "טוטליטריות ושואה", גוטמן, הוצאת שזר, עמ' 213, קריקטורה המציגה את היטלר וסטאלין המתייחסים זה לזה בשמות גנאי "רוצח פועלים" ו"חלאת המין האנושי". משקף את היחס האמיתי שחשו שני המנהיגים זה לזה למרות הסכם ריבנטרופ-מולוטוב איתו יצאו

לדרך עם פרוץ המלחמה. הגורם לפלישה היה הרצון הנאצי לחסל את הבולשביזם, שיטת המשטר הרוסית. הפלישה היא קודם כל אידיאולוגית, מול אויב רעיוני שיש לחסל.

סעיף ב'

אחד ממהלכי המלחמה שהשפיע על גורל יהודי צפון אפריקה היה כניעת צרפת לגרמניה.

חלק ממדינות צפון-מערב אפריקה (אזור המכונה 'המגרב') היו עם פרוץ המלחמה תחת שלטון קולוניאלי צרפתי - מרוקו, אלג'יריה ותוניסיה.

במאי 1940 פלשו הגרמנים לצרפת. בניגוד לציפייה הצרפתית שהפלישה תתבצע דרך הגבול שבין צרפת לגרמניה (ולכן הקימו בו הצרפתים את קו הביצורים "קו מז'ינו"), חדרו הגרמנים דרך הגבול שבין בלגיה לצרפת, מאזור הררי וקשה למעבר – הרי הארדנים. חודש לאחר מכן הצליחו הגרמנים לכבוש את פאריס, הבירה. ראש ממשלת צרפת חתם על הסכם שביתת נשק ואישר את חלוקתה של צרפת לשני חלקים – צפון צרפת הפכה לשטח כיבוש גרמני, ובדרום צרפת הוקמה ממשלה שכונתה על שם העיר וישי בה הוקמה, והפכה למשתפת פעולה עם הגרמנים. כך עברו לידי גרמניה התעשייה ואוצרות הטבע של צרפת וגם שטחי שלטונה באסיה ואפריקה.

כך עברו יהודי האזור לחיות תחת שלטון וישי ובאופן עקיף עברו לחיות תחת השלטון הנאצי. בסתיו 1940, עם המעבר של האזור לשליטת ממשלת וישי, פורסם "תקנון היהודים" ע"י הממשל המקומי – חוקים אנטי יהודיים, שענו גם לרגשות האנטישמיים המקומיים.

הגזרות כללו אריזציה של הרכוש היהודי, הגבלת השתתפות של יהודים במוסדות חינוך ובמסגרות חברתיות ותרבותיות, הוטלה הגבלה על מספר היהודים העוסקים במקצועות חופשיים, וניסיונות להקמת יודנראט (שלא יצאו לפועל במרבית המדינות). בלוב נכלאו מרבית היהודים שהחזיקו בנתינות זרה (צרפתית או בריטית) ונשלחו למחנה ריכוז בתנאים קשים. יהודים בלוב ותוניסיה נלקחו לעבודות כפייה וחלקם נספו בתנאים הקשים בהם הוחזקו ועבדו.

תוניסיה הייתה המדינה היחידה בה הייתה תקופה של שלטון נאצי ישיר למשך כחצי שנה (מנובמבר 1942 ועד למאי 1943). בזמן הזה ניסו הנאצים להחיל את האידיאולוגיה שלהם על יהודי המדינה באופן דומה לאירופה – ביטול ועד הקהילה ומינוי ועד חדש עליו הוטלו משימות לגיוס יהודים לעבודות כפייה, מאסרים המוניים, החרמת רכוש רב והטלת קנסות כבדים. 20 פעילים פוליטיים מהקהילה נעצרו ונשלחו למחנות השמדה באירופה, שם נרצחו.

ממגוון סיבות לא יושם לבסוף "הפתרון הסופי" בתוניסיה וכך ניצלו היהודים בה.

חלק ב'

פרק שני – לאומיות וציונות

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 4-6

שאלה 4 - מקור – תודעה לאומית בישראל ובעמים

סעיף א'

החשיבות של פיתוח תודעה לאומית עבור בני הלאום הייתה על מנת להניע את המהפכה הלאומית. הזהות של עמי אירופה עד למאה ה-19 נשענה על היבטים מקומיים ודתיים. מנהיגי הלאומיות שנוקקו להמונים כדי להניע את המהפכות ולהביא לעצמאות הלאום, היו חייבים לפעול לפיתוח וטיפוח התודעה של בני הלאום – נדרש היה להזכיר להם מה מאחד ומייחד אותם מכל הסביבה. ע"י הקמת מסגרות לאומיות, יצירת וטיפוח תרבות לאומית, יצירת סמלים וטקסים לטיפוח הרגש הלאומי ובעיקר ע"י שימוש באמצעים חינוכיים להפצת המסר הלאומי ולחיזוק וטיפוח הלכידות בין כל בני הלאום. באמצעות החינוך דאגו להאדיר את מורשת העבר המשותף, העבירו מסרים המתרכזים במאפיינים האתניים הייחודיים לאותו לאום והרחיבו את השימוש במיתוסים ובסמלים לטובת הגברת הנאמנות ותחושת השייכות ללאום.

שתי דרכים לפיתוח תודעה לאומית הבאות לידי ביטוי בבול:

1. **שימוש בשפה לאומית** – בבול המילים דמי חנוכה הן בעברית. עד הופעת הלאומיות התקיימו באירופה שפות וניבים מקומיים שונים ורבים. השוני הגדול לא אפשר תקשורת בין אנשים ופילג אותם (לעיתים אפילו כפרים סמוכים דברו ניבים שונים). התנועות הלאומיות שנאבקו לעצמאות הבינו כי לשפה אחת יש כוח לגבש ולאחד אנשים ולייחד אותם מאחרים. השפה הלאומית היא אמצעי מאחד אך היא גם מקור לגאווה ומאפשרת לכל עם להחיות את עברו ולספר עליו באופן המיוחד רק לו.
 2. **סמלים** – בבול על המגן של הלוחם מהעבר יש מגן דוד. לכל לאום יש סמלים לאומיים רבים כמו הדגל, סמל המדינה, ההמנון והמטבע. גם ימי חג לאומיים ושמות של אישים המונצחים ברחובות הופכים למעין סמלים לאומיים. סמלים מהווים מוקד להזדהות, תחושת שייכות וכבוד, וגורם מאחד של בני הלאום (המדינה) בינם לבין עצמם. סמלים מייחדים את בני הלאום, מעניקים להם זהות משל עצמם ומגדירים אותם לעומת לאומים אחרים.
- ניתן להציג גם את העבר והמוצא המשוף ואת הזיקה למולדת.

סעיף ב'

שתי פעולות של הרצל לקידום פיתוח התודעה הלאומית בקרב יהודים –

1. פרסום חוברת "מדינת היהודים" - הרצל כתב ופרסם בשנת 1896 ספר בשם "מדינת היהודים - ניסיון של פתרון מודרני לשאלת היהודים". מטרתו הייתה ליצור מודעות בקרב המוני היהודים לבעיה היהודית. לכן הספר נכתב בגרמנית, בלשון ברורה, פשוטה ובהירה, מובנת לכל, בהצגה לוגית של דברים, ובהיקף צנוע.

תוכנו של הספר "מדינת היהודים":

הבעיה היהודית:

- היהודי זר ונרדף בכל מקום – האנטישמיות הולכת עם היהודים לכל מקום בו הם מתגוררים ודבר לא ימנע אותה – לא האמנציפציה, לא התבוללות ולא הגירה ומעבר למקומות אחרים. והתופעה רק הולכת ומתרחבת.

- האנטישמיות היא גם בעיית העמים עצמם ויוצרת אצלם מתחים וניגודים ולכן יש להם אינטרס לפתור אותה.
- קיימת תחרות כלכלית וחברתית בין היהודי לסביבתו.
- העם היהודי הוא עם בלי מדינה וזו בעייתו.

הפתרון לבעיה היהודית:

"מדינת היהודים צורך העולם היא על כן קום תקום". מאחר והבעיה היא לאומית הפתרון חייב להיות **מדיני וגלוי**.

"התכנית כולה בצורתה פשוטה היא לאין שיעור... תינתן לנו ריבונות בחבל ארץ על פני האדמה, שיספיק לצרכי עמנו המוצדקים. כל השאר – נספק בעצמנו" (מתוך מדינת היהודים).

כלומר - פתרון טריטוריאלי בחבל ארץ כלשהו, מאושר ומוסכם על מדינות העולם ע"י צ'רטר (היתר מוגן משפטית).

איך יבוצע?

- יש לנהל משא ומתן עם מנהיגי העולם ולקבל מהם רישיון – צארטר, להקמת מדינה ריבונית ליהודים.
 - פעולת הסתננות "כגנבים בלילה", כמו הציונות המעשית, פוגעת במשא ומתן המדיני ויש להפסיקה.
 - במקביל למאמץ המדיני – יש לפעול להבאת היהודים להכרה פוליטית, פיתוח התודעה הלאומית-ציונית ולהכין אותם למשימת העלייה ההמונית.
 - יש לבנות מסגרת ארגונית ובה גוף **מדיני** מייצג לעם שינהל את המו"מ בשמו ולאחר השגת הטריטוריה, יהיה הממשלה הזמנית; וארגון **כלכלי** שיעסוק בחיסול העסקים במדינות המוצא, ארגון העלייה ורכישת האדמות והנכסים להתיישבות.
2. כתיבת עיתון - הרצל כעיתונאי הבין שהתנועה הציונית זקוקה לבמה תקשורתית כדי להפיץ את רעיונותיה, תוכניותיה ופעולותיה. לכן ייסד בשנת 1897 את העיתון "די וולט", שהיה שבועון פוליטי ציוני ראשון.

פעולה של הרצל לקידום הרעיון הציוני בקרב מדינות העולם –

הרצל נקט בדרך דיפלומטית – עברו דיפלומטיה גלויה פירושה ציונות גלויה. בדיפלומטיה הגלויה הוא יכול לאחד את הכוחות היהודים למשימה המשותפת כפי שהוחלט עליה בבאזל.

הרצל היה בטוח כי מדינת היהודים תוכל לקום רק בעזרת המעצמות. עזרתן היא בקבלת צ'רטר. הדרך לקבלת הצ'ארטר היא דיפלומטית.

הרצל פעל לקבלת צ'רטר מהסולטן העות'מאני ולהשגת הסכמת המעצמות (גרמניה, הקיסרות הרוסית ובריטניה) למתן ערבויות לצ'רטר זה.

יש לפרט אחת מפעולות המשא ומתן.

שאלה 5- פעילות התנועות הלאומיות, גורמים מסייעים וגורמים מעכבים

סעיף א'

שתי דרכים בהן פעלו התנועות הלאומיות במאה ה-19 כדי להשיג עצמאות –

טיפוח תודעה לאומית וחיזוק הזהות הלאומית – הקמת מסגרות לאומיות, יצירת וטיפוח תרבות לאומית, יצירת סמלים וטקסים לטיפוח הרגש הלאומי. בעיקר ע"י שימוש באמצעים חינוכיים להפצת המסר הלאומי ולחיזוק וטיפוח הלכידות בין כל בני הלאום: באמצעות החינוך דאגו להאדיר את מורשת העבר המשותף, העבירו מסרים המתרכזים במאפיינים האתניים הייחודיים לאותו לאום והרחיבו את השימוש במיתוסים ובסמלים לטובת הגברת הנאמנות ותחושת השייכות ללאום.

פעילות פוליטית להקמת מדינה לאומית - הקמת אגודות חשאיות, הפגנות וניסיונות להביא למהפכות לאומיות, חיפוש אחר בעלי ברית בפעילות דיפלומטית ויציאה למלחמות.

גורם אחד שסייע לתנועות הלאומיות להשיג עצמאות היה היקף המודרניזציה במדינה – ככל שהמודרניזציה הייתה רחבה יותר, כך הבין ההמון יותר את כוחו, אמצעי התקשורת מפותחים יותר (עיתונות, רדיו), הדרכים הופכות הכל לנגיש יותר וכך היכולת להניע את העם למאבק ולגבשו סביב הלאומיות - עולים.

ניתן להציג כל אחד משלושת הגורמים הנוספים – מידת הפיצול בלאום, כוחה של הכנסייה ואופי השלטון – כגורם מסייע או מעכב.

סעיף ב'

שתי צורות התיישבות חדשות שהקימו העולים בארץ בשנים 1882-1914 הן המושבה והקבוצה.

- 1. המושבה** - בתקופת העלייה הראשונה, התנועה הציונית עדיין לא עסקה ברכישת קרקעות בא"י. היחידים שעסקו בקניית אדמות באופן מאורגן היו הברון רוטשילד וחברת יק"א (הוקמה ע"י הברון הירש). רכישת קרקעות מן הממשלה התורכית ומן הערבים הייתה הכרחית להקמת ההתיישבות היהודית. הקרקעות שנרכשו נמצאו באזור החוף והעמקים, שם ניתן לגדל דגנים. מושבה היא צורת התיישבות שבמרכזה עבודה חקלאית. מאפייניה - בעלות פרטית על הקרקע (בית מגורים משפחתי ומשק חקלאי): המושבה הייתה התיישבות חקלאית פרטית ובה אנשי המושבה קיבלו את השם איכרים, כאשר כל אחד מהם החזיק בבעלותו את הקרקע החקלאית, בתים, כלים חקלאים ותוצרת חקלאית. כל אלה היו קניינו הפרטי. חקלאות חד-ענפית: משק המבוסס בעיקר על ענף אחד (מטעים או פלחה).
- 2. הקבוצה** - בני העלייה השנייה הסוציאליסטים, אשר ראו בעבודת הכפיים ערך מוסרי והאמינו בעבודה עברית, הושפעו מרעיונותיו של **אהרון דוד גורדון שטען כי קיים קשר בין עבודת אדמה לגאולה עצמית ולאומית**:
 - על העם היהודי לחזור להיות עובד אדמה בארץ ישראל. העבודה היא תנאי להגשמה רוחנית ולאומית של הפרט ושל העם.
 - רק שילוב של בעלות יהודית ועבודת יהודים (ולא ערבים) על הקרקע תקנה לעם ישראל את הזכות על הארץ.

3) כיבוש העבודה אינה רק ערך ציוני אלא גם ערך מוסרי ואנושי. הבעיה של העם היהודי – עבודה לא יצרנית בגולה ולכן - "בעבודה לקינו ובעבודה נרפא" (העבודה הלא יצרנית הייתה המחלה, באמצעות עבודה יצרנית וחקלאית יבוא המרפא).

לאחר שלא הצליחו להשתלב במושבות נדחפו קבוצות הפועלים להקים לעצמם **צורת ישוב חדשה שתתאים לאידיאולוגיה שלהם**: הם בנו מודל התיישבותי-חברתי מיוחד המכונה: הקבוצה. הקבוצה חיה חיי שיתוף מלאים, נלחמה למען עבודה עצמאית, הגשמה עצמית, מסירות, רעות, נכונות להקרבה ומילוי כל משימות הקבוצה. הרכוש הפרטי בוטל וערך העבודה השיתופית והשוויונית הפך לערך עליון. הקבוצה ביקשה ליצור חברה צודקת ושוויונית בה אין אדם נבדל מרעהו מבחינה כלכלית. לשיטתם, הכוח של הקבוצה הוא המאחד והמאפשר להתמודד עם הקשיים, בניגוד ליחיד שעלול להתייאש.

גורם אחד שסייע להתיישבות היהודית בארץ ישראל בתקופה זו -

הברון רוטשילד ושיטת האפוטרופסות (שיטת החסות).

לאור מצוקה קשה, פנו האיכרים בחלק מהמושבות בארץ לברון אדמונד דה-רוטשילד, בבקשת סיוע. בשנים 1882-1900 לקח הברון את המושבות תחת חסותו. הוא כונה "הנדיב הידוע" כיוון שתחילה דרש להישאר בעילום שם. השיטה –

- 1) רוטשילד שלח לארץ פקידים צרפתיים, מומחים לחקלאות, שנטלו לידיהם את ניהול המושבות. הם קבעו מה יגדלו ומתי וע"י מי.
- 2) האיכרים הפכו להיות מנהלי עבודה שנשלטו ע"י החלטות הפקידים. הם הפכו למקבלי משכורת מהברון.
- 3) רוטשילד הזרים הון רב כדי להבריא את המושבות ע"י גידול גפנים, הקמת יקבים ומתן תמיכה כספית נדיבה לכל מתיישב.
- 4) הברון דאג להקמת מוסדות דת, חינוך ובריאות במושבות. אין ספק כי הברון מנע את התמוטטותן הכלכלית של המושבות.

גורם אחד שעכב את התיישבות היהודית בארץ ישראל בתקופה זו –

השלטון העות'מאני - היחס העוין של השלטון העות'מאני, שראה בעולים גורם מסוכן לאימפריה. הם נחשבו לנציגים של תנועה לאומית השואפת להקים מדינה ליהודים בא"י ומכאן לפגוע בריבונות העות'מאנית. לכן השלטונות אסרו על עלייה, רכישת קרקעות ובניית בתים.

שאלה 6- צמיחת הלאומיות והשפעתה

סעיף א'

שני שינויים שיצרה הלאומיות המודרנית במפה המדינית של אירופה –

1. האימפריות הגדולות במרכז ומזרח אירופה התפרקו – האימפריה העות'מאנית, האימפריה הרוסית, האימפריה האוסטרו-הונגרית, לאור מאבק של תנועות לאומיות שחתרו תחתן ופירקו אותן.
2. במקומן החלו לקום מדינות לאום חדשות – למשל, איטליה וגרמניה שאוחדו, קמו מחדש פולין, הונגריה, צ'כוסלובקיה.

סעיף ב'

השפעת רעיונות ההשכלה על צמיחת הלאומיות באירופה –

במחצית השנייה של המאה ה-18 התפתח במרכז ובמערב אירופה זרם רעיוני – "ההשכלה". אנו נוהגים לכנות אותו גם בשם "עידן הנאורות" – התקופה בה יצא האדם מחשכת האמונות התפלות לאור התבונה. בתקופה זו פעלו הוגי דעות מתחומי הספרות, המדע, פילוסופים ואמנים. הם דחפו וקידמו את רעיונות ההשכלה בינם לבין עצמם ולאט התרחב מעגל האנשים שנחשפו לרעיונות אלה והחליטו לפעול על פיהם וליצור שינוי.

רעיונות ההשכלה העיקריים היו:

רציונליזם – זרם רעיוני הטוען כי העולם מונע ע"י חוקים שהאדם יכול לחשוף לבדו ולנסח באמצעות התבונה, השכל האנושי. לאדם חירות לחשוב, לשאול ולפקפק בכל דבר. שיטה מדעית (ניסוי ותצפית) היא הכלי היחיד למציאת האמת ולאדם הכלים להשיגה בעצמו. הוא אינו זקוק לכומר או לספר קדוש שייתן לו את כל התשובות.

ליברליזם – האדם וזכותו לחופש ("ליברל", "ליברטי") במרכז. לאדם באשר הוא, בכל מקום בעולם, זכות לחופש ולמגוון זכויות בסיסיות נוספות, הנובעות מעצם היותו אדם (חירות, קניין, חיים וביטחון...). ואינן תלויות בצורת השלטון. בידי האדם קיימת הבחירה לפעול לקידום אושרו, להיות חופשי משלטון עריץ/ זר ולבחור את הקבוצה אליה הוא רוצה להשתייך. תפקידה של המדינה הוא לשמור על זכויות האדם ולא להפך. הפצת רעיונות ההשכלה בקרב ההמונים עודדה את הרצון לחירות ולשוויון. ההשכלה הולידה את הרעיון שאם אדם יכול להיות ריבון על עצמו גם לעם יש יכולת להיות ריבון, מקור סמכות עבור עצמו – דבר שהוביל לשינוי בתפיסת תפקיד השליט.

התנועות הלאומיות הושפעו מהרעיונות הללו והסיטו אותם מהמישור הפרטי ללאומי, כלומר, גם עמים זכאים לחירות ושוויון – לשחרור מעול שלטון זר או ישן ולקביעת השלטון הרצוי בארצם.

השפעת התנועה הרומנטית על צמיחת הלאומיות באירופה –

הרומנטיקנים מרדו במחשבה השקולה, המסודרת, המדעית, האובייקטיבית וטענו כי בני האדם מונעים באמצעות הרגש ולא השכל. בכך הם נתנו מענה שונה למסגרות הישנות שהלכו ונעלמו. הם מצאו את החיבור לקבוצה הלאומית דרך ההתלהבות, סערת הרגשות, הערצה לטבע, סגידה ליופי, כמיהה לעבר המיתולוגי, דמויות נאצלות מהעבר, אגדות העם ומעל הכל – אהבת המולדת במלוא הרגש.

התנועה הרומנטית חיפשה אחר המיוחד והשונה בכל עם. המיוחד - המאחד - המשותף לבני אותו עם, כל המרכיבים הקושרים ומלכדים את העם, השונה – המייחד אותם מעמים אחרים. בכך הדגישו, כי אלה שיש להם תרבות משותפת זכאים שיהיה להם שלטון משותף משלהם, ודרשו איחוד לאומי. התנועה הרומנטית הייתה גם תגובה לניסיון של האימפריות הגדולות באירופה לטשטש את ההבדלים בין המיעוטים הרבים עליהם שלטו, במטרה לדכא כל תסיסה וניסיון מרידה נגדן.

התנועות הלאומיות הושפעו מתנועה זו בכך שהן השתמשו ברעיונות אלה והדגישו את המיוחד בכל אומה, תוך רצון לחזור לתקופת הגדולה של כל עם – כלומר לעבר, למשל לימי הזוהר של יון, רומא והקיסרות הגרמנית של קרל הגדול, והן נעזרו באהבת המולדת וחיזוק הרגש כלפיה כדי ללכד את העם סביבה. הרעיון שקבוצה בעלת מאפיינים משותפים זכאית לעצמאות וריבונות, הניע המונים למאבק לאומי.

סעיף ג'

במשך מאות שנים חיו היהודים באירופה בקהילות נבדלות ושמרו על אורח חיים דתי. הוטלו עליהם חוקים מגבילים כגון איסור מגורים בערים באופן חופשי, רכישת קרקעות, מסחר חופשי או שירות בצבא ובמנהל הציבורי. **תהליך האמנסיפציה** משמעותו שוויון זכויות על פי חוק, והוא ניתן ליהודים לראשונה בצרפת ולאחר מכן ברוב מדינות מערב ומרכז אירופה. בתמורה, היהודים נדרשו לנאמנות למדינה, למילוי

חובותיהם כאזרחים ולניתוק מן הקהילות הנפרדות בהן חיו. רבים מן היהודים קיבלו את האמנסיפציה בהתלהבות וניצלו את שוויון הזכויות שניתן להם כדי להתערות בחברה הסובבת. האמנסיפציה השפיעה על היהודים בתחומים רבים:

1. **עיור:** המוני יהודים עברו מן הכפרים והערים הקטנות לערים הגדולות.
 2. **עיסוק במקצועות חופשיים** כמו רפואה, עיתונות, משפטים, מרצים באוניברסיטאות ואף השתלבות בפוליטיקה המקומית.
 3. **הצלחה כלכלית:** המרץ והיוזמה שגילו היהודים אפשרו להם להשתלב בכלכלה הקפיטליסטית. בכל ערי אירופה המרכזיות היו משפחות בנקאים יהודיות, כשהמפורסמת בהן היא משפחת רוטשילד.
- תהליך האמנסיפציה עיכב את התפתחות הלאומיות היהודית** כיוון שהוא פתח בפני היהודים דלתות חדשות והגביר את שאיפתם להשתלב בחברה האירופאית. הקמה של תנועה לאומית יהודית, הייתה מבדילה אותם משאר אזרחי המדינות שבקרבם ביקשו להיטמע.
- מנגד, תהליך האמנסיפציה גם סייע להתפתחות הלאומיות היהודית:** שילוב היהודים עורר את הקנאה בהם ואת התגברות האנטישמיות. ככל שהיהודים השתלבו והתבססו בכלכלה, בפוליטיקה ובתפקידי מפתח, כך גברה השנאה כלפיהם והם נחשבו למנצלים של החברה האירופאית. **האמנסיפציה הצליחה מבחינה חוקתית אך נכשלה מבחינה חברתית.** כישלונה יצר אכזבה בקרב היהודים והדבר עורר אצלם רגשות לאומיים ונולד צורך בפתרון לאומי לעם היהודי.

פרק שלישי – המאבק על הקמת מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 7-9

שאלה 7 - מקור – המאבק של היישוב היהודי בבריטים (1945 עד מאי 1948)

סעיף א'

מטרות הקמת "תנועת המרי העברי" הבאות לידי ביטוי בקטע:

שינוי המדיניות הבריטית והתקדמות לקראת הקמת מדינה - "תנועה המקפלת בתוכניתה אל כל הצורות והגילויים של התנגדות סבילה ופעילה למדיניות הזדונית של חיסול הציונות" - אחת ממטרות התנועה הייתה לרכז מאמץ נגד המדיניות הבריטית בארץ. מדיניות זו שנקבעה ב"ספר הלבן" השלישי, בשנת 1939, עיכבה את הקמת המדינה ופגעה בכל פעולה ציונית. הקמת התנועה נועד לרכז פעולות, באמצעות תוכנית סדורה ומתואמת שיגבירו את הלחץ על הבריטים לשנות את המדיניות ולאפשר הקמת מדינה.

חיזוק כוחו של היישוב מול הבריטים באמצעות שיתוף פעולה – "...אינה זהה עם ארגון ומוסד כלשהו... על כל חוגיו ושדרותיו... שכל גוף יהודי... יכול לשרת במעשיו את המרי העברי..." - המחותרות בארץ הגיעו למסקנה כי פעולה משותפת ומתואמת של שלושתן, תביא להגברת כוחו של היישוב היהודי בא"י במאבק מול בריטניה ותייצר פעולות גדולות ומשמעותיות יותר כנגד הבריטים.

פעולה אחת של "תנועת המרי העברי" בתחום הצבאי –

ניתן להציג אחד מאלה - "ליל הרכבות", "ליל הגשרים" פיצוץ תחנות משטרה בריטיות ואת פיצוץ מלון המלך דוד.

סעיף ב'

ההעפלה לארץ בין 1945 עד מאי 1948, השיגה לדעתי את מטרותיה למרות שמרבית העולים נתפסו –

אירועי ההעפלה השפיעו על מקבלי ההחלטות באו"ם -

האירוע הבולט ביותר היה סיפורה של האונייה "אקסודוס" ביולי 1947. האונייה יצאה מנמל בדרום-צרפת ביולי 1947, כשעליה יותר מ-4,500 מעפילים [נערים בעיקר]. מרגע יציאתה, עקבה אחריה ספינת קרב בריטית וליוותה אותה לאורך כל ההפלגה. כשהייתה האונייה 40 ק"מ מחופי הארץ, תקפו אותה שש משחתות בריטיות, חסמו את דרכה והחילו עלו לסיפונה. מהלך זה היה מנוגד לחוק הבינלאומי.

התוצאה של השתלטות הבריטים על הספינה הייתה קרב פנים מול פנים שהתקיים בין הבריטים למעפילים שהיו חסרי הגנה והשתמשו במוטות ברזל, יתדות, בקבוקים וכו'.

בקרב זה נהרגו 3 מעפילים ועשרות נפצעו. האונייה נגררה לנמל חיפה והבריטים החליטו לגרש את הנוסעים בחזרה לאירופה, במקום למחנות המעצר בקפריסין.

הם העלו את הנוסעים בכוח על אוניות גירוש בריטיות שהפליגו מנמל חיפה לנמל בצרפת ממנו יצאה "אקסודוס".

הנוסעים התנגדו בכוח לכך שיורידו אותם מן האוניות בצרפת והבריטים איימו באולטימטום כי אם לא ירדו הנוסעים, הם יישלחו לנמל המבורג בגרמניה.

במהלך הורדת הנוסעים בנמל חיפה צפו במחזה חלק מחברי וועדת אונסקו"פ שביקרו בארץ במטרה לגבש את עמדתם בשאלת א"י. לאירוע הייתה השפעה גדולה על עמדתם לטובת מדינה יהודית.

אירועי ההעפלה ליכדו את היהודים בעולם למאמץ לטובת המפעל - יהודי ארה"ב למשל סייעו בגיוס כספים ובהפעלת לחץ פוליטי על מנהיגות ארה"ב לתמוך במאמץ הציוני.

סיוע להעלאת הנושא לסדר היום העולמי - אירועי ההעפלה, ובעיקר "אקסודוס" פרסמו בתקשורת העולמית וסייעו בהעלאת מצוקת היהודים על סדר היום העולמי.

שאלה 8- מלחמת העצמאות

סעיף א'

מטרות מדינות ערב בפלישתן למדינת ישראל במאי 1948 –

1. חיסול קיומה של ישראל כמדינה - מתוך התנגדות עקרונית לתכנית החלוקה.
2. התגייסות לעזרת ערביי הארץ וחשש שיואשמו בהפקרתם.
3. שאיפות התרחבות טריטוריאלית ושיקולים פוליטיים פנים-ערביים - רצון של חלק מהמדינות לתפוס שטחים בא"י ולהשתלט עליהם, בצד מאבק פנימי בין מדינות ערב על ההובלה וההנהגה של העולם הערבי:
 - א. עבדאללה מלך ירדן שאף ליצור ממלכה גדולה משני עברי הירדן, אשר יהיה לה מוצא לים התיכון ושליטה על ירושלים. בשל כך, התנגד ליצירתה של מדינה פלשתינית ושאף להכניסם תחת שלטונו. לעזרתו נרתם בית המלוכה העיראקי.
 - ב. סוריה חששה מכוונתו של עבדאללה להקים מדינה גדולה הצטרפה כדי לבלום אותו. הדרך לעשות זאת לדעתה, הייתה באמצעות הקמת מדינה פלשתינאית בתחומי א"י. זו הסיבה העיקרית לכך שהסורים עמדו לצד ערביי א"י. בנוסף, סוריה שאפה לספח שטחים בצפון הארץ שיאפשרו לה שליטה על הכנרת.
 - ג. פארוק מלך מצרים (שלא היו לו כוונות להתערב במאבק), התערור בשל החשש מהתחזקותו של עבדאללה מלך ירדן, תהליך שהיה עלול לערער את מעמדו כמנהיג העולם הערבי. היעד של המצרים היה לכבוש את הרי יהודה ושומרון, ולהקים שם מדינה פלשתינית בחסות מצרית, שתסייע לבלום

את השאיפות הירדניות. כמו כן, שאפו המצרים להשתלט על הנגב ועל כל אזור החוף עד לת"א, דבר שהיה מקנה להם שליטה מלאה באגן המזרחי של הים התיכון.

ד. לבנון הייתה מדינה קטנה וחלשה יותר, ולא הייתה מעוניינת לקחת חלק בקרבות. אך מנהיגיה החליטו לנצל את ההזדמנות כדי להרחיב את תחומי שלטונם לגליל המערבי והעליון.

התנהלות מדינות ערב במהלך המלחמה מנעה מהן לנצח –

1. מדינות ערב הפולשות לא הצליחו ליצור פיקוד משותף במהלך המלחמה. לאור אינטרסים מנוגדים ותחרות בין הצבאות סוכם כי כל צבא ילחם בגזרתו. הדבר הקל על התמודדות צה"ל עם הפלישה ובהמשך, עם הקרבות להרחקתם משטח הארץ מאחר ולא היה ביניהם שיתוף פעולה.
2. מדינות ערב היו מדינות צעירות, רובן יצאו זה עתה משלטון מנדט (צרפתי או בריטי) ומירב מאמצייהן כוונו ליצירת שלטון יציב. לשם כך נדרש מהן להשקיע את משאביהן הכלכליים והצבאיים. יציאה למלחמה בשלב זה הייתה מבחינתן הרפתקה מסוכנת וגזלת משאבים חשובים ביותר. מאחר וחלק מהכוחות הצבאיים של מדינות ערב היו דרושים לשמירה על המשטרים השונים, הכוחות שהוקצו למשימה היו קטנים יחסית ולא מספיקים על מנת להכריע את המלחמה. צה"ל הצליח לגייס כוחות דומים מבחינה מספרית ויכולותיו בתחום הנשק הלכו והתפתחו כל שהוא הצליח לתת מענה משתפר והולך אל מול הכוחות הערביים שעמדו מולו.

סעיף ב'

פעמיים במהלך המלחמה עבר הצד היהודי ממגננה למתקפה –

פעם ראשונה במהלך המלחמה הפנימית - באפריל 1948, לאחר ארבעה חודשים של לחימה מול ערביי הארץ, ומשבר מתפתח, עבר היישוב לתכנית ד' – תוכנית למתקפה ייזומה לפתרון הקשיים שנוצרו במהלך חודשי המגננה.

הדגמה -

במקביל להתפתחות ארגונית שקידמה התכנית, היה לה חלק מבצעי שקבע מספר יעדים -

1. ההשתלטות על כל השטחים שנועדו להיכלל בשטח המדינה העברית, כולל ישובים ערבים שנמצאו בשטח זה.

2. השתלטות על שטחים במהלך הפינוי הבריטי, גם אם אינם מיועדים למדינה היהודית, כדי ליצור רצף טריטוריאלי.

3. ייזום פעולות תקיפה לכיבוש והשתלטות על שטחים המוחזקים על ידי ערבים, השתלטות על ערים מעורבות, השתלטות על כפרים ערביים במטרה להבטיח שליטה על עורקי התחבורה, תוך יצירת מרחב בטוח לתנועה ולהגנה.

רשמית נפתחה התכנית ב-18 באפריל עם כיבוש טבריה והתמקדה בהשתלטות על הערים המעורבות, אך עוד קודם לכן, התקיימו שורת מבצעים נוספים ברוח התכנית, והמרכזיים בהם היו במערכה על ירושלים.

מבצע נחשון -

בראשית אפריל 1948 נפתח מבצע נחשון, הראשון מבין סדרת המבצעים הצבאיים היזומים. המבצע נועד להשתלט על הכפרים הערבים החולשים על הדרך לירושלים ולהבטיח את תנועת השיירות לאורך הדרך במטרה להסיר את המצור מעל העיר בה חיו כמאה אלף יהודים. למבצע "נחשון" רוכזו כוחות וציוד רב – רובם "על חשבון" גזרות אחרות (לראשונה רוכזו 1,500 לוחמים למבצע אחד). יומיים לפני תחילת המבצע הגיעו מציכוסלובקיה בדרך הים והאוויר, משלוחי הנשק הראשונים והועברו מיד למפקדת המבצע.

מהלכי המבצע העיקריים

המבצע חולק לשני חלקים – החלק המערבי של הדרך לעיר, מחולדה עד שער הגיא, והחלק המזרחי משער הגיא, דרך הקסטל ועד לירושלים.

- החלק המזרחי של הדרך לעיר – בין התאריכים 3-9/4 עסקו הכוחות בכיבוש **הקסטל**. הקרב החל כמהלך מקדים למבצע כולו. במהלכו עבר הכפר מיד ליד מספר פעמים. באחד ממהלכי הקרב נהרג באופן מקרי מנהיג הגזרה הערבי עבדל קאדר אל חוסייני. מותו שיבש את יכולת ערבי האזור להמשיך בלחימה. ב-9/4, במקביל להלווייתו של אל חוסייני בירושלים, בה השתתפו מרבית תושבי הסביבה, פוצצו כוחות הפלמ"ח את בתי הכפר והשליטה על ראש ההר נותרה בידיהם.

- החלק המערבי של הדרך לעיר – בתאריכים 5-6/4 נערכו מבצעים לכיבוש **חולדה הערבית** (משמר דוד) ו**ודיר מוחסין** (בקוע) אותו נאלצו הכוחות לפנות בלחץ הבריטים.

מבצע "הראל" המשיך את הישגי "נחשון" לשמירה על הדרך לעיר פתוחה. תוך כדי מהלכי החלו לזרום למפקדה ידיעות על פינוי מוקדם של הבריטים את העיר וצורך דחוף בתפיסת המתקנים והעמדות המתפנות. מבצע הראל הופסק, חלק מהעמדות השולטות שהחזיקו הלוחמים לאורך הדרך לעיר ננטשו והכוח כולו עלה לירושלים. תוך מספר שעות התברר כי הידיעות היו מוטעות וכי הפינוי הבריטי לא הוקדם.

הישגי המבצע - הדרך לירושלים עמדה פתוחה במשך כשבוע וחצי בו הועלו לעיר מספר שיירות עם ציוד, אספקה, תחמושת ולוחמים. עזיבת הכוחות את פרודור שער הגיא אפשר לכוחות המקומיים לסגור חזרה את הדרך לעיר.

פעם נוספת בה עבר הצד היהודי ממגננה למתקפה הייתה במהלך ההפוגה הראשונה, במלחמה הסדירה.

במהלך ההפוגה עברה המדינה הצעירה מספר תהליכים ששימשו אבני דרך והשפיעו על דמותה:

1. הקמת צה"ל ותהליך פרוק המחותרות שהחל עם הכרזת העצמאות, הלך והתקדם.
2. צה"ל התעצם וקלט תגבורת לוחמים וכלי נשק חדשים (כולל תותחים, שריון וחיל אוויר).
3. הוחלט על נטילת היוזמה ויעדים אסטרטגיים ובראשם - השתלטות על שטחים בגליל התחתון, בשפלה ובפרודור ירושלים.

מיד עם תום ההפוגה שזמנה נקצב מראש לחודש, חודשו הקרבות, אך הפעם נטל צה"ל את היוזמה ופתח בהתקפות בשתי חזיתות – הצפונית והמרכזית, בעוד כוחותיו ממשיכים לבלום בחזית הדרום. הקרבות נמשכו בין 9-19 ביולי 1948, ולכן כונתה התקופה "**קרבות עשרת הימים**".

במסגרת הקרבות הצליח צה"ל לכבוש את הגליל התחתון, ומגוון יעדים בשפלה – לוד רמלה, ושטחים מדרום ללטרון שהרחיבו את הפרודור העלייה לירושלים.

שאלה 9- בעיית הפליטים הפלסטינים, הסכמי שביתת הנשק

סעיף א'

שלוש סיבות להיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים –

סיבות הקשורות להתנהלות הצד הערבי (ניתן להציג 2 מאלה):

- בשלבי המלחמה הראשונים עזבו את הארץ בני האליטות והעשירים עד יעבור זעם. מדובר **בדפוס התנהגות מסורתי** של התושבים באזור בימי מלחמה. האוכלוסייה האזרחית נהגה לעזוב את אזור הלחימה, ולשוב אליו עם תומה. בדרך כלל, המלחמות שהתנהלו באזור לא נגעו להם - כך היה במלחמות עבר שנוהלו בין אימפריות ומעצמות.

- **המצב הכלכלי**: חרם כלכלי שהטילה החברה הפלסטינית על הישוב היהודי עם פרוץ העימות, גרם לקריסת המשק הכלכלי הפלסטיני שהיה חלש יותר. היה מחסור במצרכים, מחירים הופקעו, היה פיגור

בקבלת משכורות וכו'. עם כיבוש ערי הנמל חיפה ויפו ע"י הכוחות היהודיים, התמוטט גם מנגנון היבוא הערבי. נוצר מחסור בדלק, באספקת חשמל, במים נקיים (מה שגרם לפרוץ מגפות). כל עובדי המנדט פוטרו והבנקים שותקו.

- **המצב החברתי**: לאור המצב הכלכלי ובריחת האליטות, ובלא מנהיגות מוסכמת ומוסדות להחלפת הבריטים הנסוגים, התגבר הטרור הפנימי בחברה הפלסטינית והיא התדרדרה לאנרכיה והתפוררה.
- סיבות הקשורות להתנהלות הצד היהודי –**

- החל ממרס 48 השתנה אופי הלחימה: כוחות ה"הגנה" עברו להתקפה (תכנית ד'). **התעצמות הקרבות הביאה לבריחה המונית מאזורי הלחימה**. הידיעות על הפעולות של אצ"ל ולח"י בכפר דיר יאסין (הטענות לטבח) שהופצו בקרב ערביי ארץ ישראל, השפיעו על חלק מהם לנטוש את ביתם. התפוררות הכוחות הערבים בערים המעורבות הביאה לכיבושן (יפו, חיפה, טבריה, בית שאן). האוכלוסייה הערבית עזבה אותן כליל או בחלקה הגדול (בחיפה ויפו נותר חלק קטן ממנה). ניתן להציג גם את העזיבה והגירוש בשלב המלחמה הסדירה.

סעיף ב'

"הקו הירוק" הוא קו הגבול שסוכם בהסכמי שביתת הנשק של סיום מלחמת העצמאות מול סוריה, לבנון, מצרים וירדן. גבול זה הוכר ע"י מרבית העולם כגבול הבינלאומי של מדינת ישראל, אך מדינות ערב החתומות עליהם ראו בו קו גבול צבאי בלבד ולכן זמני.

הקו עובר ברובו על גבולות ישראל המנדטורית – הגבול שהיה בין המנדט הבריטי לשכנות הערביות, ללא יהודה ושומרון וחבל עזה. עיקרי ההסכמים עם כל מדינה מפרטים את מתאר הגבול עצמו.

מדינות ערב תפסו את הסכמי שביתת הנשק כזמנים בלבד. כסיום העימות הצבאי הנוכחי. לא כהשלמה עם קיומה של מדינת ישראל במרחב. פניהן היו ל"סיבוב הבא" והן המשיכו לחזק כוחות ולתכנן את המאבק הצבאי הבא נגד מדינת ישראל.

מדינת ישראל תפסה את ההסכמים כהסכמה לקיומה במרחב, כסיומו של שלב בסכסוך וכאישור בינלאומי לגבולותיה הרשמיים.

פרק רביעי – סוגיות נבחרות בתולדות מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות

שאלה 10 - מקור – היהודים בארצות האסלאם

סעיף א'

השפעת תהליך הדה-קולוניזציה על יהודי ארצות האסלאם: מאחר ויהודי ארצות האסלאם קשרו עצמם בשלטון הקולוניאלי, הרי שתהליך הדה-קולוניזציה היה בעל השלכות על חייהם במספר היבטים:

- **שינוי תרבותי**: אחד הביטויים של הדה-קולוניזציה היה התרחקות מהתרבות המערבית שהביאו עמן המדינות הקולוניאליות (המעצמות האירופאיות). היהודים, שרבים מהם אימצו תרבות זו, מצאו עצמם עתה בסביבה תרבותית אחרת. התרבות הערבית השתלטה בהדרגה על הוויית החיים בארצות השונות (שפה, לבוש, מנהגים, תרבות שלטון), ולא כל היהודים חשו בה בנוח.
- **התגברות השנאה ליהודים**: היהודים זוהו כתומכי המשטר הקולוניאלי. התוצאה הייתה העמקת השנאה כלפיהם והתגברות הפעילות נגדם. בחלק מהמדינות שלב המאבק הלאומי מיתן את היחס

ליהודים מתוך חשש לפגיעה בתדמית ולעיכוב בהשגת העצמאות. לאחר השגת העצמאות הותר הרסן ותהליך הרחקת היהודים והפגיעה בהם הגיע לשפל חסר תקדים.

ההשפעה באה לידי ביטוי במקור - ניתן לראות את הקריאה של המחותרת המקומית, האלג'יראית, ליהודים לבחור בצד הלאומי ולהתרחק מהשלטון הקולוניאלי "...לא בחרו לאיזה צד לפנות...רובם הגדול של האלג'יראים נמנעו מלהתייחס אל הקהילה היהודית כמי שעברה באופן סופי לדורות האויב..." היהודים זוהו עם השלטון הקולוניאלי ונקראו להוכיח את עמדתם באופן גלוי אחרת המשיכו להיתפס כאויבים. "חובתם...לגנות בלא היסוס את המשטר הקולוניאלי..."

סעיף ב'

שני גורמים נוספים שהשפיעו על גורל יהודי ארצות האסלאם –

התגברות הלאומיות: כפי שארע באירופה כמאה שנים קודם לכן, המגמות הלאומיות בעולם הערבי הדגישו את המשותף לכל בני הלאום ודחו את היהודים כיסוד זר שאינו חלק מהלאום המתגבש.

השפעת הקמת מדינת ישראל ומלחמת העצמאות: הסכסוך הערבי-ישראלי בא"י השפיע על מצבם של יהודי ארצות האסלאם בהיבטים הבאים:

- **המעגל הראשון:** מדינות שהשתתפו ישירות במלחמה נגד ישראל (1947-1949) – מצרים, סוריה, לבנון ועיראק. במדינות אלה הייתה למלחמה השפעה ישירה וקשה על מצב היהודים. בולטת במיוחד מצרים, בה התערער לחלוטין בסיס הקיום של היהודים: כ-600 מתוכם נאסרו ורכוש רב הופקע. במדינה אף היו פרעות ביהודים שהביאו להרוגים ופצועים רבים.
- **המעגל השני:** מדינות שלא נלחמו נגד ישראל (איראן, תורכיה, תימן, ומדינות צפון אפריקה). גם במעגל זה נתנה המלחמה את אותותיה, אך בעוצמה פחותה. בלוב לדוגמא, התחולל ביוני 1948 גל אלימות קשה נגד היהודים.
- **הפאן-ערביות ופעילותה של הליגה הערבית:** מדינות ערב הדגישו את אחדות העולם הערבי כנגד הישות הציונית שנתפסה כזרוע של האימפריאליזם המערבי. מגמה זו הכניסה גם את מדינות המעגל השני לעימות עם מדינת ישראל וכפועל יוצא – גם את יהודי מדינות אלה. הליגה הערבית השתמשה בשנאה לישראל כגורם מאחד של העולם הערבי.

השפעת הקמת מדינת ישראל על גורל יהודי עיראק –

לאחר פרוץ מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל (1948), התעורר גל של פגיעות ביהודים, בבגדד ובמקומות נוספים. על רקע השתתפות כוחות צבא עיראקי במלחמה בישראל החל השלטון להחמיר את יחסו ליהודים. המקרה החמור ביותר היה כאשר סוחר יהודי עשיר בשם שפיק עדס, הואשם ברכישת נשק עבור הציונים בא"י. הוא נידון למוות והוצא להורג בפני המון גדול שבא לחזות בתלייתו. כישלונות הצבא העיראקי במלחמת העצמאות גרמו לכך שעוד ועוד יהודים הועמדו למשפט ונאסרו לתקופות מאסר שונות.

"מבצע עזרא ונחמיה": בשנת 1950 החליטה ממשלת ישראל, שחיי יהודי עיראק בסכנה קיומית ויש להעלותם באופן מידי לארץ ישראל. ממשלת עיראק הסכימה לעלייה המאורגנת בתנאי שהיהודים יוותרו על כל רכושם. במבצע עלו לארץ כ-120,000 יהודים (בעיראק נשארו כ-6,000 יהודים בלבד).

שאלה 12- מלחמת יום הכיפורים (1973)

סעיף א'

למודיעין הישראלי הייתה תפיסה שגויה לגבי המציאות מול מדינות ערב והסיכוי לפרוץ מלחמה. ההנחה השגויה גרמה לחוסר הערכות ומוכנות של המנהיגות הישראלית ושל הצבא ובכך תרמה לפרוץ המלחמה.

הנחות היסוד של המודיעין הישראלי היו:

א. מצרים לא תחדש את האש עד שלא יהיו ברשותה מטוסים המסוגלים לתקוף מטרות בעומק מדינת ישראל (או טילי קרקע-קרקע).

ב. סוריה לא תצא למלחמה לבד בלי מצרים.

הערכת המודיעין הישראלי הייתה כי לא צפויה מלחמה לפני שנת 1975.

בישראל התייחסו בהתנשאות ובחוסר אמון להצהרותיו החוזרות של סאדאת ולא עשו מאמץ על מנת להיענות לקריאותיו, וכן זלזלו ביכולתו של הצבא המצרי.

ההנהגה המדינית-ביטחונית הניחה שגם אם יפרוץ עימות, הכוח הצבאי הסדיר בסיוע חיל האוויר, יוכלו לבלום אותו, ולכן אין צורך לגייס מילואים מראש (אלא רק במידת הצורך).

המודיעין הישראלי פירש באופן שגוי את כל הסימנים המקדימים בעקבות הנחת המוצא של המפקדים הבכירים. ראשי המודיעין דבקו בעמדתם כי "הסבירות למלחמה נמוכה ביותר", למרות שלל הידיעות שקיבלו. רק בבוקר יום הכיפורים ה 6 לאוקטובר התקבלה ידיעת מודיעין אמינה שלה כבר לא יכלו להתכחש. פרשת כשלון המודיעין ואי מוכנותו של צה"ל לפתיחת המלחמה כונו בציבור לאחר המלחמה בשם "המחדל".

סעיף ב'

המטרות שהניעו את סאדאת לתקוף את ישראל –

א. **רצון לשקם את כבוד הצבאות והעם שנפגע קשות במלחמת ששת הימים.** המצרים הרגישו שישראל מזלזלת ביכולות הצבאיות המצריות, בעיקר בעקבות ההפתעה שהשיגה והניצחון במלחמת ששת הימים.

ב. **הרצון להחזיר למצרים את השטחים שהפסידו במלחמות שונות – חצי האי סיני.** משלא הושגה התקדמות בהחזרת השטחים באופן מדיני, ביקש סאדאת **לשבור את הקיבעון המדיני** ע"י מלחמה. סאדאת ראה כנראה בפתיחת המלחמה מהלך שיגרום לפתיחתו של משא ומתן מדיני שיביא לנסיגת ישראל מסיני.

בעקבות המלחמה השיג סאדאת את שתי מטרותיו –

הפתעת צה"ל וישראל בחציית התעלה, הפגיעה הקשה בעוצמת צה"ל – המספר הרב של ההרוגים, הפצועים והשבויים, והעובדה שמדינות ערב נשאו עיניהן אל סאדאת לאחר המלחמה – הצליחו להשיב למצרים את כבודה האבוד.

בסיום המלחמה נותרה תעלת סואץ בידי מצרים, ובהסכם השלום שנערך עם ישראל בשנת 1979, זכתה מצרים בכל חצי האי סיני חזרה.

השפעה של המלחמה על מדינת ישראל בתחום חברתי-פוליטי –

שינויים במפה הפוליטית: ועדת אגרנט פטרה את הדרג המדיני מאחריות למחדלי המלחמה, אך תנועת המחאה נגד הממשלה הביאה להתפטרות שר הביטחון משה דיין ולאחר מכן להתפטרות ממשלת גולדה מאיר. בנוסף, הביקורת הציבורית הנמשכת על הממשלה סללה את הדרך למהפך הפוליטי של 1977, בו עלתה לשלטון לראשונה מפלגת הליכוד בראשות מנחם בגין. ניתן להציג גם את הגברת הקיטוב בעניינים מדיניים.

שאלה 13- קליטה ועלייה בשנות החמישים והשישים של המאה ה-20

סעיף א'

שתי העמדות בוויכוח שהתנהל בקרב ההנהגה בישראל בשנות החמישים בנוגע למדיניות העלייה היו עלייה פתוחה או עלייה מבוקרת, סלקטיבית.

העמדה – על העלייה להיות פתוחה לכל יהודי המעוניין בכך. נימוקי התומכים בעמדת העלייה הפתוחה – אחת ממטרות הקמת המדינה, המוצהרת במגילת העצמאות, הייתה כינוס העם היהודי בארץ. לכן חייבים לאפשר עליית כל היהודים באשר הם. יותר עולים – חיזוק להתיישבות, לתעשייה, למשק הכלכלי כולו. לא ניתן ולא נכון להפלות יהודים המעוניינים לעלות ולקבוע באופן יזום וסלקטיבי מי יעלה ומי יחכה.

– העמדה – יש לבצע בקרה ופיקוח על העלייה, ולתעדף עולים לפי קריטריונים שונים. נימוקי התומכים בעלייה מבוקרת - למדינה הצעירה קשיים רבים – אין מספיק מזון, דיור, תעסוקה. הבאת כל העולים הרוצים בכך תשתק את המשק הצעיר ותפגע בעולים עצמם שיצטרכו להסתפק במועט ויאלצו להתמודד עם הקשיים והמחסור. יש צורך בשיקום כלכלי לאחר מלחמת העצמאות, הגוזל משאבים רבים ולא מאפשר לקלוט את העולים כראוי.

סעיף ב'

שני שיקולים שהנחו את המדיניות של מדינת ישראל בקליטת העולים –

מחסור גדול במשאבים במדינה הצעירה

למדינת ישראל הצעירה עוד לא היה בסיס כלכלי ותקציבים מספיקים כדי לפתור שתי בעיות מרכזיות של העולים: את בעיית הדיור ואת בעיית התעסוקה. בניית מגורים ויצירת מקומות תעסוקה דורשים תשתית כלכלית שעוד לא הייתה קיימת בשנותיה הראשונות של המדינה, ולכן היה צורך למצוא פתרונות מהירים שלא תמיד היטיבו עם העולים. לאור הגידול המהיר באוכלוסייתה, לא הצליחה המדינה לספק מזון לכל העולים וגם בתחום זה נאלצה למצוא פתרונות דוחק עד לייצוב המשק והכלכלה. במקביל היו למדינה צרכים שלא עלו בקנה אחד עם מאפייני העולים כמו הצורך להגן על הגבולות או הצורך לבסס משק חקלאי ותעשייה. מרבית העולים לא היו בעלי מאפייני תעסוקה מתאימים ולא רצו להתגורר בפריפריה אך המדינה בחרה לחייב אותם לעשות התאמות לצרכיה.

תפיסת כור ההיתוך

"כור ההיתוך" הינו השם שניתן לתפיסה שהנהיגו מנהיגי המדינה בנוגע לקליטת העולים בשנים אלו. בבסיס התפיסה עמדה המטרה לשלב באופן מוחלט את המהגרים החדשים בחברה הישראלית גם במחיר מחיקת זהותם התרבותית הקודמת. על פי תפיסת כור ההיתוך, יש לבנות בארץ תרבות ישראלית חדשה ולכן על העולים לוותר על תרבותם ואורח חייהם הקודמים. בן גוריון שאף ליצור אפיון של דמות "הישראלי", ולאפיינ אנשים לא כ"עיראקים", "פולנים" וכו' אלא כ"ישראלים". לבן-גוריון היה חשש גדול, כי חברה שתיבנה מקבוצות מרובות ומגוונות כל-כך, לא תצליח להישאר מאוחדת. דמות "הישראלי" ע"פ התפיסה הוא "הצבר": חזק, מגן על מולדתו, חי מעבודת כפיים (עבודה פיזית), בעל תרבות מערבית (אירופאית) ומעמיד את צרכי החברה מעל צרכיו האישיים. הנחות היסוד של תפיסת כור ההיתוך:

- השאיפה לאיחודות תרבותית של אזרחי המדינה – כמו בשאר המדינות המודרניות.
- קיים מדרג תרבותי: התרבות של "היהודי החדש" שנוצרה בארץ בימי העלייה השנייה, טובה יותר מהתרבויות האחרות מהן הגיעו העולים החדשים.

- שלילת הגולה: הנחת היסוד לפיה היהודי בגלות היה "חולה" ובא"י עליו להבריא ממחלתו – כלומר להיות חזק, לדעת להגן על עצמו, לעבוד בעבודות פיזיות (ולא במקצועות שקשורים לכסף כמו בגולה). שיטוט שמלמד על הנחה זו: "יש להוציא את היהודים מהגלות ולהוציא את הגלות מהיהודים".
- המדינה ראתה עצמה כבעלת זכות לדרוש מכל העולים, מכל הגלויות, לזנוח את תרבותם הקודמת ולאמץ את התרבות העברית החדשה.

השפעת מדיניות הקליטה על העולים בתחום הדמוגרפי-כלכלי –

בעיית הדיור הייתה תמורה במיוחד – לא היה היכן לשכן את אלפי העולים. בשלב ראשון נקלטו העולים במחנות מעבר. חלקם נשלח לגור בשכונות ערביות שננטשו במהלך מלחמת העצמאות. כשגדל מספר העולים והצפיפות במחנות הייתה בלתי נסבלת, הוחלט להקים מעברות. המעברות היו שיכונים זמניים בהם התגוררו העולים באוהלים, פחונים או צריפים, תוך קבלת סיוע מהמדינה, עד אשר יגיעו לשיכון קבע.

בשנות ה-50 החל פירוק הדרגתי של המעברות, ומעבר לקליטת עולים בעיירות פיתוח ברחבי הארץ: עיירות הפיתוח היו ניסיון לפתור את מצוקת הדיור ולחזק את מעגל ההתיישבות בארץ. המטרות הלאומיות לשמן הוקמו עיירות אלו: פיתוח התיישבות באזורים שוממים בארץ ובגבולותיה, פתרון לבעיות הדיור, פיתוח תעשייה וכלכלה בארץ לצמצום התלות בגורמי חוץ.

עיירות הפיתוח נועדו להיות בעלות אופי תעשייתי – כלומר המפעלים סיפקו את מקור הפרנסה העיקרי של התושבים (כמו מפעלי ים המלח ליד דימונה). בין 1948 – 1963 הוקמו ברחבי הארץ כ-30 עיירות פיתוח בנגב ובמרכז. ברוב הערים לא מנתה האוכלוסייה יותר מ-20,000 נפש. התיישבות זו שינתה את פניה של המפה העירונית בישראל.

קליטת העולים בעיירות הפיתוח לקתה בחסר – הן מבחינה חברתית והן מבחינה מקצועית. העולים הושארו כקבוצה נבדלת, שזכתה ליחס מזלזל מצד ותיקי הישוב. כמו כן, העולים עברו הסללה מקצועית לפי צרכי המדינה ולא לפי כישוריהם או רצונותיהם. מדיניות זו היא ניצניה הראשונים של הפער העדתי שאותותיו ניכרים עד היום.

בעיות בתחום התעסוקה: רוב העולים הגיעו ללא הון ורכוש ולכן פרנסתם הייתה תלויה במוסדות המדינה (משרד העבודה לדוגמה). המדינה היא זאת שהפנתה את העולים לעבודות בהן יש צורך. בארצות מוצאם, עסקו העולים בעיקר במסחר, מלאכה, תעשייה ופקידות, ורק מיעוט עסק בחקלאות או במקצועות חופשיים. מקצועות אלה לא תאמו את צרכיו של המשק הישראלי (ואת אפשרויות התעסוקה שלו) וכך נוצר מצב שהעולים נקלטו לרוב בעבודות בהן לא בחרו ושהתמורה להן נמוכה.